

Naturpass H96:3 Djurgårdsbrunn – Hundudden

Välkommen till Djurgården för en annorlunda kartpromenad eller en liten löprunda för att besöka de punkter vi markerat på kartan (det sitter inga markeringar, skärmar eller snitslar på plats). Det är punkter och platser som kan vara historiskt intressanta och i denna guide beskriver vi en historia, en anekdot, en fråga eller ett antagande kring varje punkt och kring historiska kartor, byggnader och personer som berör dessa platser. Uppgifterna vill väcka nyfikenhet att själv söka vidare efter svar och fakta. Lämna gärna tips. Vår ambition är att framöver komma ut med liknande Mini-Naturpass. Besök gärna vår hemsida www.hellasorientering.se regelbundet. Håll avstånd i pandemin, beträd inte privat område och var rädda om djur och natur. Vi hoppas att ni får en fin tur att upptäcka och njuta av vackra Djurgården och därmed önskar Hellas orientering. Lycka till!

- 1. Djurgårdsbrunnkanalen:** Fram till 1600-talet var det en naturlig farled här och nuvarande södra Djurgården en egen ö. Efterhand blev farleden ej längre farbar utan snarast en rännil. Genom en kunglig förordning 1624 pålades den också igen för att hindra en smitväg förbi tullhuset på Blockhusudden.

Kanaler blev dock poppis i Sverige på 1800-talet. Som nybliven konung i landet 1818 invigde Karl XIV Johan både Södertälje kanal 1819 och Göta kanal 1832. Det hade redan 1825 inspirerat honom att förorda en kanal också här på Djurgården.

Anbud för jobbet att bygga kanal och bro togs in. En löjtnant Brandenburg med erfarenhet om bygget av Göta kanal erbjöd sig göra detta för 16 666 riksdaler och 32 skilling. Lägst blev en överste Ljungberg med drygt 11 000 riksdaler. Strax sattes spaden i marken för att rännen skulle grävas om till en kanal, som beräknades vara färdig år 1828. Men år 1827 visade det sig att knappt något blivit gjort. Det hade beräknats att 10 000 kubikfamnar skulle schaktas bort, men blott 135 var bortgrävda!

Efter åtskilliga turer hit och dit sattes en kapten Oldenburg på jobbet. Denne kapten hade tydligen flera spadar till hands och invigningen kunde ske sensommaren år 1834. Kanalen blev initialt 200 alnar lång, 4 fot djup, 20 fot bred i botten och 50 fot bred vid ytan till en kostnad av 46 000 riksdaler. Avgifterna för passage med båt var till en början en, fyra eller åtta skilling beroende på storlek. 1 skilling gällde för att passera med roddbåt och 8 skilling för en pråm. År 1881 blev det gratis att färdas genom kanalen. Det har sagts, att det var ryska krigsfångar, som gjorde jobbet, men det lär vara fel. Kung Karl XIV Johan som tidigare var kompis till Napoleon hade kanske ändå önskat sig sådana som hjälp. Samtidigt lär svenska krigsfångar ändå ha grävt kanaler i S:t Petersburg!

Några som blev hjälpta av kanalbygget var vetenskapsmännen. Lars Johan Igelström som år 1858 hade en tillfällig tjänst som extra geolog vid nyinrättade SGU. Han hittade musselskal vid grävning i kanalkanten vid Isbladskärret och hans kollega Otto Torell, som gjort flera expeditioner till Schweiz och Island och just återkommit efter studier av glaciärer på Svalbard tillsammans med bl.a. sin lärjunge A F Nordenskiöld, kunde artbestämma skalen som *Yoldia Arctica* en mussla, som endast lever under högarktiska förhållanden i ishav.

Det är idag bara 163 år sedan då teorin om istid och att kontinentstora inlandsisar var ny och mötte stort motstånd. Tron på att det var syndafloden, som repat bergen och flyttat stora stenblock var förhärskande. Fynden här fick en historisk betydelse vid utforskandet av en liten del i jordens utvecklingshistoria och geologen Torell fick ett mycket starkt bevis för sin istidsteori som han presenterade året därpå.

Kanalen utvidgades och fördjupades ytterligare under åren 1883-1885.

På 1830-talet byggde Tullverket tullhuset Lilla Sjtullen som en filial till Stora Sjtullen vid Blockhusudden.

- 2. Lilla Sjtullsbron:** Den invigdes 21/1 år 1966 och bron har en spännvidd på 21 m. Huset för Lilla Sjtullen finns kvar, men är nu privatbostad. Någonstans i närheten bör den forna gården Isbla ha legat. Den har givit namnet åt Isbladskärret och Isbladsviken utanför kanalens östra mynning.

Djurgårdsinspektör Erland Ströms "renoverade" år 1779 en tidigare karta efter lantmätare Bratts uppmätning från år 1696. Där kan man nog se att Djurgårdsstaketet i sin första sträckning också går över sundet här, men det går nog också att utläsa att det redan då fanns en sorts bro. Det bekräftas även på Gustaf III:s karta ritad av Eric af Wetterstedt år 1791. Det nämnda *Djurgårdsstaketet* uppfördes vid mitten av 1600-talet. Det var Johan III, som i slutet av 1500-talet ville omvandla Ladugårdslandet, som området kallades på den tiden, till en "djurgård". Då uppfördes Djurgårdsstaketet, som avskiljde området från omgivningen och delade in det i olika jaktområden.

Kungen ville under andra hälften av 1700-talet ha fram bra kartor. Han var synnerligen givmild mot sina gunstlingar och närmaste omgivning, som begåvades med tomter att bebygga. Till sist blev det svårt att reda ut vad som var kvar av kronans mark. Därför blev behovet av kartor stort.

- 3. Möjlig Fornlämning:** Reg.nr. S112:1. På Ströms och Bratts karta från år 1696 (1779) kan man se texten "*Grafbacken*" på området här mellan Rosenhill och Fridhem. RAÄ (Riksantikvarieämbetet) noterar också detta 2015, men tillägger att "*Inga spår av högar eller stensättningar kan ses, möjligen åsyftas någon tillfällig gravplats*".

Vi håller inte riktigt med utan har på vår orienteringskarta redovisat ett par gropar och en liten kulle. Liknande brukar man kunna se på de flesta gravfält. Gravfält brukar också ligga nära byar de en gång tillhört. Om de är tillfälliga eller små gravfält kan ju bero på att byn var kortvarig eller att byn och bosättningen var liten och det gäller nog just Isbla, som kanske låg där byggnaden Johansdal (byggd år 1851) nu ligger. På kartan från år 1696, som vi förut nämnt, står just där *Trägården*. Det tyder sannolikt på tidig bebyggelse.

Skalden och Tullmannen från Sandhamn Elias Sehlstedt flyttade in till Djurgården och bodde en tid på Johansdal. Om han också var tulltjänsteman på Lilla Sjtullen vet vi inte, men hans dikt: "Sång vid Djurgårdsstranden" börjar "*Ute blåser sommarvind, Vänligt susa rönn och lind.....*";

4. Ett vackert exempel på en ändmorän: Den flera km tjocka issköld, som vi nu vet (se p.1) låg här under senaste istiden, malde och slipade bergen och isen blev bemängd med grus och sten. Efter hand började isen ge med sig och för 10 000 år sedan (+- 100 år) låg den smältande iskanten just här vilande på marken eller snarare på havsbotten, ty den hade ett ishav framför sig, vars yta låg hundra meter över nuvarande marknivå. Från isvallen föll lössmältande stenblock och grus ner. Vintertid, då iskanten var mer stationär hopades moränen till vallar. Isskölden kunde ibland också röra sig och "ätererövra förlorad mark". Samtidigt kunde den då skyffla med sig avlastat material och ytterligare skjuta ihop moränvallar. De kallas för de Geer-moräner efter Gerhard de Geer – mannen bakom teorin om deras uppkomst.

En nyare teori finns, att moränmaterialet av isens enorma tyngd pressas upp i de sprickor i iskanten, som bildas just innan ett isberg "kalvar". Liknande ändmoräner kan man hitta på flera ställen inom kartans östra del. Ofta är de bågförmade eller vinklade men alltid i huvudsak riktade i öster-väster efter isfronten. Isen försvann mot norr genom smältning eller is-kalvning och iskanten flyttades här i denna trakt i medeltal ca 200 m/år. Sök upp en moränrygg. Försök följa den och betänk att dess form har bildats vid en tjock iskant för 10 000 år sedan.

5. Djurgårdsbrunnsbron: I samband med att kanalen breddades måste en ny bro byggas. Det ansågs då angeläget att även mastade fartyg skulle kunna utnyttja kanalen och därför gjordes bron svängbar. Den blev färdig 21 november år 1884. Bron öppnades med handkraft och därmed blev det avgift för broöppning. Brovakten höll dagtid till i det lilla huset vid norra brofästet. Det krävdes att någon i besättningen hjälpte till. *"Då besättningen ej lemnar sådan hjälp, skall för hvarje öppnande erläggas 50 öre"*. Senare fr.o.m. 1966, då gångbron vid Lilla sjötullen byggdes, kunde höga båtar med master inte längre använda kanalen och då låstes även Djurgårdsbrunnsbron.

Som nämndes under **punkt 4** ovan så lämnade inlandsisen efter sig osorterat söndersmulat bergmaterial – morän. Det avsattes direkt vid iskanten som ändmoräner eller där en smältvattenålv drog fram genom isen, förde vattnet med sig enorma mängder, som avsattes i form av en rullstensås. Det finare materialet slammades upp i det ishav som då för 10 000 år sedan låg framför iskanten och täckte allt land. Efterhand sjönk det till botten och avsattes i form av lera till bottensediment. Vid perioder med kraftigare avsmältning t ex sommartid kom mer och grövre material, vilket också påverkade färgen och sammansättningen på sedimentet. På så vis bildades den s. k. varviga lera, d. v. s. leravlagringarnas tvärsnitt är vågrätt randiga med omväxlande ljusa sommar- och mörkare vinter-lager. Årsvarvens tjocklek är beroende förutom av avståndet till isfronten också av olika smältvattenflöde olika år. Serie på uppemot 100 varv har kunnat följas.

Med dess hjälp har man fått en smart metod att datera isavsmältningen. Det var främst den svenske geologen Gerard de Geer, som år 1885 presenterade grundlinjerna för detta och därefter nedanför bron vid Djurgårdsbrunn för första gången praktiskt i 3 punkter efter en 177 m lång profilinje kunde mäta fram samma variationer i lervarven.

Kanalen hade 50 år efter sin tillblivelse i högsta grad blivit igengrodd och därför nu rensats och breddats. Det var breddningen av kanalen 1883-85, som gav de Geer färska kanter att upptäcka lervarven. När man sedan år 1904 dikade ut Isbladskärret, så kunde de Geer där 1 km längre ned efter kanalen få fram en ny profil, där han kunde bekräfta sina tidigare mätningar.

Med hjälp av mängder av senare lervarvmätningar över hela landet har man kunnat knyta ihop teorin kronologiskt ända till nutid och kom ihåg att det var som sagt här vid kanalen det började med hjälp av Gerard de Geer, Lars Johan Igelström och Otto Torell och deras analys av lervarv och musselskal. En gata och ett torg, samt ett flyttblock i Berlin liksom flera naturnamn på Svalbard har namngivits efter Torell för att hedra upptäckten. De tre kanske borde hedras även här vid kanalkanten (Se även **punkt 1 och 4 ovan**).

6. Hälsokällan Djurgårdsbrunn: Brunnen började användas som hälsokälla av läkaren Urban Hjärne på 1690-talet. År 1742 öppnades den för allmänheten och glansperioden som kuranstalt ägde rum under 1830- och 1840-talen. Många av byggnaderna hörde ihop med brunnsdrickningen och de olika aktiviteterna som erbjöds gästerna. Att dessa var hälsobringande tyder kanske en notering att 28 kvarglömda kryckor skänkts till Nordiska museet.

I oktober 1913 stiftades "Klothilda", en sammanslutning av berömdheter inom konst och litteratur. Bl.a. Albert Engström, Carl Larsson och Anders Zorn var medlemmar och träffades här oftast på tisdagskvällarna.

Mitt i natten 19 februari 1947 brann det gamla värds huset, men serveringen fortsatte senare. Nyligen år 2020 stängde dock värds huset och det sågs vara för gott.

7. Stockholms Roddförenings klubbhus: Stockholms Roddförening var huvudstadens första organiserade sammanslutning för idrott. Föreningen bildades 1880 och var tillsammans med Föreningen för Kanot-Idrott ursprungligen lokaliserad strax öster om Kongl. Skogsinstitutet vid Nobelparken. Där utanför sitt båthus anlade föreningen under åren 1880-88 en skridskobana och arrangerade 1882 också Sveriges första tävlingar i hastighetsåkning och figuråkning på skridskor. På roddföreningens initiativ bildades året efter Stockholms Allmänna Skridskoklubb.

I samband med Olympiaden i Stockholm 1912 var föreningens båthus kansli för de olympiska rodd- och simtävlingarna. Målet för roddtävlingarna var då framför en 300 m lång läktare på Strandvägenskajen mitt emot nuvarande Junibacken. Läktaren är intressant, för den kom till nytta också efter OS, då roddföreningen 1913 p.g.a. byggandet av Diplomatstaden måste flytta till sin nuvarande plats intill Lido. Här kom läktarvirket till användning för den nya båthallen 1913. Fortfarande kan än idag sittplatsnumren från OS ses i hallens tak.

- 8. Fälttävlanshinder vid VM år 1990:** Fälttävlan inom ridsport är en mångkampstävling, bestående av dressyr, banhoppning och terrängritt. Terrängritten gick på Djurgården och vissa spår finns kvar: Dels finns "*miniatyrskansen*" kvar på Gärdet. Därefter gick banan via det här hindret "*ovala stenmuren*" i hästhagen till hindret "*timmermuren*", **punkt 9.** över nuvarande stigrök. Sedan ner till nästa hinder som var "*kanalen*" (punkt 1 ovan) som hästen med ryttare på ryggen fick simma över.
- 10. Dammen:** En ny damm för vattensalamandrar. Hit har flyttats 1200 salamandrar + vattenväxter från en damm bland oljecisternerna på Loudden. Där skall så småningom istället bli bostäder för människor. Vi får hoppas salamandrarna kommer att trivas här. Dammen har ett solbelyst läge liksom de två kullar, som också anlagts intill dammen för att fungera som övervintringsmiljö för salamandrarna. Läs mer intressant info på skylten vid det röda + på kartan.
- 11. Fornlämning – Gravfält:** Bestående av 12 st högar och 8 runda stensättningar. Schacktingar i området har åstadkommit högliknande lämningar, vilka kan förväxlas med gravar. Enl. SNOK 236 skall gravfältet ha omfattat 17 högar. Åtta av dem, de tydligaste, är belägna på östra sidan av den lilla vägen.(S 6:1)
- 12. Fornlämningar:** Punkt **12 a** är Gravfält bestående av ca 30 gravar därav 11 högar dessutom ca 17 runda stensättningar varav en kvadratisk (belägen i NÖ änden av gravfältet) och dessutom en rektangulär.
12 b Här finns också en husgrund och terrassering. 18x7 m. Terrassen begränsas i S och V av en stensatt kant. Terrassen är något oklar, men bör kunna vara en förhistorisk husgrundsterrass (S 192:1). Den ligger i V delen av området. Tillsammans är de Djurgårdens största gravfält från yngre järnåldern (550-1100 e Kr) men dessvärre kraftigt skadat av gropar och skyddsvärn från militärövningar. Gravfältet kan ha tillhört Kaknäs, som var en medeltidsgård under biskopssätet i Åbo och då kanske bostad åt biskopen vid stockholmsbesök.
- 13. - 16. Militärt övningsområde:** Större delen av de gropar, som är noterade inom denna kartdel är från militärövningar, som genom åren skett här – exempelvis punkt **13, 14 och 15** är sannolikt skyttevärn av olika slag.
Vid punkt **16** brukade rekryterna före kokvagnarnas tid få sin första övning i matlagning över öppen eld. En del av dessa *kokgropar* kan fortfarande spåras, men mycket utjämnades genom parkarbeten 1949. På en äldre karta finns också en notering om kokgropar längst österut på ängen vid Kaknäs.
- 17. Kaknäs Torg:** Området vid vägskalet här var en gång ett slags marknadsplats bl. a. för så kallade flyttbara hus tillverkade framförallt på Åland.
- 18. Stenen Soffan:** På en del kartor från 1800-talet bl. a. en från 1832 står här namnet "*Soffan*". Det är stenen som givit namnet genom att en del sprängts bort, så att det blivit en "*soffa*" med säte och ryggstöd. Kanske var det lämpligt att här rasta en stund på vägen mot flottbron till Lidingö.
- 19. – 20. Sprängning av stenblock:** Att spränga stenblock och annat har nog förekommit på många ställen som övning vid soldatutbildningen här på Djurgården. För det finns en del sprängsten i området.
Men även när den långa flottbron från Kaknäs över till Lidingö byggdes 1802, var den ett mästerverk av byggnadskonst som Octavia Carlén 1866 beskrev "*sannolikt den längsta flottbro i världen. Lidingöbron uppgifves nämligen hafva en längd af 2712 fot*". Bron var helt sammanfogad av timmer och fasthållen av dykdalber gjorde bron funktionell ända till 1883, då den istället en tid förlades till Ropsten. Fartygen behövde komma in till Värtahamnen och bron låg i vägen. Dykdalberna måste också förankras med många stora stenblock. Trots detta blåste bron sönder flera gånger och förankringen måste förnyas. Då kanske man på Djurgården letade lämpliga stenar att forma till?
- 21. Gryt – Klippformationer:** Vad skall man då tro om de här två vackra *gryten* eller klippformationerna? Två stora, slutna grupper av stenblock, som också avviker från annat. Har de sönderdelats av naturen eller sprängda av människa? Vi vet inte men är nyfikna och undrar över din teori vad du vet eller tror!
- 22. Hovjägarbostället Kaknäs:** Det gamla bostället för Hovjägaren är nu privatbostad.
- 23. Begravningsplats för sällskapsdjur:** Uppkomst av en sådan här på denna plats härrör från 1800-talet då August Blanches hund Nero först begravdes vid Blanches malmgård. När denna gård revs inför byggandet av Karlavägen, flyttades graven hit. Det var en händelse som berörde stockholmarna och många började begrava sina älsklingsdjur här, något som en tid egentligen ej var tillåtet. Sedan 1993 är det åter lagligt, att här låta begrava kremerade djur.
- 24. Kaknäs-kärret:** Kärret hade tidigare haft visst utflöde SV ner mot Ladugårdsviken/Surbrunnsviken (äldre namn på Djurgårdsbrunnsviken. (enligt Gustav III:s och Eric af Wetterstedts karta över Kongl. Djurgården från 1791). År 1861 ansökte Stockholms Garnison till Kungl. Maj:t att Kaknäs-kärret skulle torrläggas, så att permanenta målskjutningslinjer kunde användas. En karta från år 1886 visar några skottvallar som dock tycks ligga i en något annorlunda vinkel. År 1862-63 skedde en ordentlig dränering, när

en avloppskanal sprängdes norrut/österut mot Värtan, så att kärret istället kunde avvattnas denna vägen. Så är det nu och skjutbanorna kunde då byggas. Följden som man kanske inte tänkte på, var att den populära brunnsdrickningen vid källan Djurgårdsbrunn torkade in!... Nåväl – den som är törstig kanske kan praktisera sig ner i den här djupa kanalen och smaka och möjligen finna en ny hälsokälla?

Härifrån punkt 24 går kanalen överdäckad fram mot punkt 25...

25. Stenbro: En fin gammal välvd stenbro och sista biten i öppna diket ner mot Värtan.

26. Kaknässkjutbanorna: År 1874 började den första skjutbanan byggas. 1889 blev det ytterligare en bana lite norr om den första men drygt 500 träd måste då avverkas. Strax byggdes också ett fanjunkarboställe för banchefen. 1902 arrangerades här det första civila stora SM i skytte. 1904 breddades den södra banan och vid OS 1912 gick en del av skyttetävlingarna, de med gevär och pistol här. De mot rörligt mål gick invid Råstasjön.

I mitten av 1900-talet började kraven komma, att skyttet borde flyttas och kort före sekelskiftet beslutade länsstyrelsen, att så måste ske. Under åren 2005-06 sanerades och omdanades hela området och idag syns knappast några spår av banor och skjutvallar. Vi har på kartan visat hur banorna en gång låg.

Blyförorenade jordmassor har transporterats bort och övriga vallar planats ut och vissa delar av Kaknäs-kärret återskapats som våtmarksområden, samt givits ett nytt namn: **Kaknäs ängar**. I vinter har arbeten att rensa och något utöka dessa våtmarker skett. Dessutom är avsikten att något höja vattennivån och därmed öppna vattenytorna.

27. Fanjunkarbostaden: Banchefens bostad vid skjutbanorna nyttjas nu av Hunduddens Träningscenter och Skogshyddans Montessoriförskola.

28. Vägen: Vägen gick tidigare här rakt fram och bara till Fanjunkarbostaden (punkt 27). Den fortsatte som stig vidare mot Hundudden. Sträckningen av bilvägen härifrån och österut mot Hundudden kom först 1961.

29. Skridsko/skyttepaviljongen: Paviljongen har stått här sedan år 1902 och nyttjats som skyttepaviljong, men huset byggdes 1898 som en skridskopaviljong vid Nybroviken, så kanske gammal farmor och farfar värmdes sig i paviljongen mellan turerna på Nybrovikens is, där det i mitten av viken också fanns en musikpaviljong. Båttrafiken och kanske framförallt varma avlopp från den växande staden omöjliggjorde till sist dessa aktiviteter. Nu har också skyttarnas aktivitet här upphört och husets framtida användning är oklar.

30. Muren: Här vid ringen låg kanske en skottvall till en tidigare skjutbana? Strax SO om ringen ligger nu en fallen stor ek över stigen. Hoppas den får vila i frid här. Vi kan gott i vördnad gå nya lilla stigen runt om! Stora stigen här var nog en del från en äldre kommunikationsled mellan Hundudden och Kaknäs. Den gick via punkt 31 vid sidan av Kaknäs-kärret. Även stigarna längs höjdparket i öster har historiskt nyttjats. Vägen efter stranden är nyare.

31. Lertäkt – Kaknäs hage: Ur Staffan Tjernelds bok "En bok om Djurgården under 300 år", i ett omfattande stycke från 1729 redogörs ingående för en lertäkt, som låg i Kaknäs hage. Det tegel som mångsysslaren Hans Lennman här tillverkade gick till slottsbygget efter branden "Tre Kronor" och det var därför han fått rättigheten att bedriva verksamhet här. Lennman fick senare kritik och anmärkningar om att groparna vid lertäkten var farliga för djuren! Vi tror detta var vid vår punkt 31. Så gå försiktigt och undvik benbrott bland groparna!

32. a – e Rester av bebyggelse: Detta område med flera punkter har i drygt 20 år nu varit en gåta för oss. När vi reviderade vår karta då, insåg vi att det måste ha varit ett ödetorp av något slag här, men vi har inte på någon historisk karta eller information kunnat härleda detta till någon känd bebyggelse.

a: består av en tydlig husgrund – stenfot 5 x 10m. Dold av mossa mitt i grunden finns tegelrester från en spismur. Vid stigen också en mindre stenfotskvadrat.

b: Norr om stigen en tydlig, fint stensatt brunn nog ett par meter djup. På våren är brunnen överfull med vatten, som kan hindra att betrakta brunnens fina väggar. Var försiktiga, brunnen borde av säkerhetsskäl få ett lock (helst bara ett gallerskydd, som medger att man kan se ner på de fina väggarna).

c: Tydligt grävt dike för dränering av tidigare åkermark...

d: Tidigare åkermark, nu planterad med ganska tät äldre granskog (grön kartmarkering). På båda sidor är denna omgiven av ansamlingar av lika stora stenar (1-2 decimeter i diameter) de kan vara från odlingsrösen eller moränflottar efter istiden, men man får nästan intryck av ett bronsåldersröse?

e: Källa också i viss mån stensatt.

Vi grannar alltså på vad här har varit och när? En hypotes är att Djurgårdsstaketet runt hjortparken gick här längs stranden av Värtan. Virke till staketet bestods av leveranser från Åland, som därmed hade viss skattefrihet från Sverige. Det var svårt att ha staketet i trim. Vargar kom in till hjortarna och människor kunde även denna tid vandalisera staketet. Hovjägmästarna som ansvarade för jaktparken hade sina boställen med vissa mellanrum runt parken. Närmast låg här punkt 22 Hovjägarbostället Kaknäs.

De hade hjälp av arbetskarlar s.k. stängare och dessa bodde i grannskapet av jägarboställena. Deras främsta uppgift var att reparera det långa och gamla staketet. Kanske var bebyggelsen och spåren vid punkt 32, från början ett sådant stängareboställe? Vi vet att produktion af *Brännewin* då ägde rum på en av Fjäderholmarna och transport av varan skedde till Staden vid sidan av Tullen, t.ex. upp från Värtanstranden och vidare genom skogen här. Då kanske en bosättning här försvårade detta?

Från *Slotts-Canceliet* then 15. Martii 1760 utgick en Kungörelse At, Till hämmande af wåldsahet, som hwarjehanda löst folk, wid impractisering af *Brännewin*, föröfwar på Kongl Djurgårds Gårdslegård, hädanftr patröultras med skarpt laddad gzwär.

33. Försvaret redo 1944:

Här låg en gång ett kulsprutevärn. Se betongkanten, som är kvar. Från andra världskriget finns här flera spår från förberedda försvarsanläggningar. Strax innan kriget äntligen tog slut, blev det ett tag under 1944 bistrare igen och då kom detta värn till. Uppe i sluttningen fanns 9 skyttevärn. De bemannades av täckgrupper som i huvudsak var hemvärnsmän.

Den 9 Maj 1944 var det en stor övning med uppåt 10 000 man inblandade. *"Fi har efter häftiga bombanfall mot bl. a. Barkarby och Bromma, samt norra delen av Stockholm, luftlandsatt ..."*. Kriget tog slut ett år senare 1945! Nu kan vi tryggt använda platsen till picknick istället! De flesta anläggningar plomberades under 1960-talet och raserades 2004.

34. Piren/vågbrytaren:

byggdes på 1960-talet med rivningsmassor från Östermalmsfängelset. **35. Tjärdal/tjärmila:** Två gropar i trattform i en sluttning och med en vall runt om och en öppen ränna nertill, där tror vi att tjära kunde tappas ut. Herr A. N. Edelkranz, mannen bakom Experimentalfältet på Norra Djurgården rekommenderade produktion av tjära som bisyssla och vi vet att tjära framställdes småindustriellt vid oljekvarnen på Waldemarsudde innan man där övergick till linolja-produktion. Sverige/Finland dominerade tjärhandeln på 1600-talet, men spåren här är nog inte fullt så gamla. Kanske har groparna haft en helt annan användning. Liknande gropar finns också bl. a. i närheten av Sturehov i Norsborg.

36. Sten:

Kan detta vara en sten som är rest av människan och som liknar en "dubbelmacka" av vanlig gråvacka eller grå basalt, där "smöret" utgörs av ett genomgående skarpt avgränsat decimeter-brett band av en mer intrusiv bergart, i huvudsak av mineralerna rosa fältspat och vit kvarts och bägge i ganska stora prismatiska kristaller.

37. Stenmur/terrass:

På äldre tomtkartor av Johansdal är den särskilt noterad. Nu med en imponerande stor fallen ek. **38. Fin liten stenmur:** En fin liten stenmur som på äldre kartor från 1880-talet är noterad som förlängd tomtgräns för Fridhem.

39. Byggplats av tråkassun till Nils Ericson-slussen:

Här i denna lilla vik byggdes tråkassunen till gamla Nils Ericson-slussen mellan Södermalm och Gamla stan och bogserades härifrån till sin plats vid Slussen. Det var uppemot 60 man som jobbade med bygget här i viken från maj 1847 till augusti 1848. Hur arbetet gick till har noggrant beskrivits bland annat av Björn Hallerdt i Sankt Eriks årsbok 2004, och i Djurgårdens Hembygdsförenings Djurgårdsblad 2006 nr 4.

Vid slussområdet mellan Gamla Stan och Södermalm skulle den nya Nils Ericson-slussen anläggas en bit norr om Cristopher Polhems gamla sluss från 1755. Därför hade fyra stadskvarter rivits och en stor grop sprängts ut. Där i denna trätorrdocka skulle den då nya slussen muras upp och inneslutas.

Vi låter här Aftonbladets reportage från 4 aug 1848 berätta om transporten dit; *Den nya slussdockan.*

Ett ganska intressant föremål för Stockholmsboernes nyfikenhet och vettgirighet erbjöd sig i går uti åskådandet af den cassun, präm eller docka, hvad man vill kalla den, som blivit uppbyggd för att tjena till yttre utfordring åt den nya slussbyggnaden mellan Mälaren och Saltsjön. Denne flytande pjes fördes igår natt, kl. emellan 2 och 4, bogserad af ångbåtarna Östergöthland och Norrköping, lyckligen från yttre änden af Djurgårdsbrunnskanalen till sin blfvandes plats i den nya slussgrafven, der den nu befinner sig. Det är säkert den största flytande byggnad som någonsin funnits i detta land, och man kan ej annat än beundra det vackra och solida arbetet. Byggnadens längd är 133 ½ alnar (79,1x16,6x6,2m) ungefär lika med Storkyrkans, samt betydligt längre än Räntmästarhuset, och man har uträknat att den skulle, om rummet medgaf, kunna bära hela svenska arméén med dess attiralj. Nu kommer denna träbyggnad att sänkas på stället, sedan murningen blifvit verkställd invändigt.

En liknande färd 220 år tidigare fast åt motsatt håll och kortare gick regalskeppet *Vasa* på sin olyckliga färd mot Beckholmen. Trälådan för Slussen, som år 1847 passerade rakt över platsen där vraket av *Vasa* då låg, var 1 ½ gånger större än *Vasas* skeppet. Längre var den nutida färden för Guldbron från Kina mot Stockholms Sluss – 392 år efter att *Vasa* gled förbi!

40. Kruthuset:

Ett kruthus var i äldre tider en byggnad anpassad för lagring av sprängmedel. Kruthusen låg avskilda från andra hus. Här finns nu på vardagar mellan kl 10 och 16 ett café.

41. På höjden – utan Paviljong:

Vi avslutar vårt Naturpass på denna lilla höjd, lämplig för en picknick med underbar utsikt över Värtan! Här låg länge en paviljong, som har haft en betydelse i svensk kappseglingshistoria. Den tjänstgjorde som start- och målbod vid många kappseglingar på Lilla Värtan. I berget finns också ett gammalt värn. I piren ligger sten från tunnelbanebygget.